

AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA ELMİ-NƏZƏRİ PROBLEMLƏR

Şəfa ƏHMƏDOVA,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin doktorantı

Açar sözlər: Uşaq ədəbiyyatı, elmi məqalə, uşaq nəsr, uşaq poeziyası, monoqrafiya

Ключевые слова: детская литература, монография, независимый период, научно-теоретическая проблема

Key words: juvenile literature, scientific –theoretica

Müstəqilliyimizin ilk illərində milli uşaq ədəbiyyatımızın inkişafından bəhs edən monoqrafik əsərlərin yazılmaması və ardıcıl çap olunmaması, bu sahənin bir sıra zəruri problemlərinin həlli yollarını araşdıran elmi-nəzəri məqalələrin sayca azlığı, Respublikamızda ictimai-siyasi vəziyyətin hələ də bitkin hala düşməməsi səbəbindən ədəbiyyatşünas və araşdırıcıların bu sahəyə müntəzəm yanaşmaması daha zəruri olan bu sahənin müvəqqəti olaraq müəyyən qədər ləng inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. Bu isə təbii olaraq ədəbi ictimaiyyət arasında haqlı narahatlıq doğurur, bu problemlərin aradan qaldırılması üçün müxtəlif yollar axtarıldı. Bu keçid dövründə ədəbi düşüncə və dünya duyumu müstəvisində ədəbi tənqidin yaranmasına, xüsusilə milli uşaq ədəbiyyatı haqqında sistemli elmi-nəzəri təsəvvürlərin formalaşmasına, bu zəruri sahənin ayrı-ayrı konsepsiyalar üzrə şərh olunmasına ciddi ehtiyac yaranmışdı və bu maneəni aradan qaldırmaq üçün mütləq elmi-ədəbi mühitdə çevriliş etmək tələb olunurdu.

Müstəqillik illərinin ilk illərində milli uşaq ədəbiyyatına həsr edilmiş elmi-nəzəri ədəbiyyatlar kəmiyyət baxımından əvvəlki illərə nisbətən az nəzərə çarpsa da, tədqiq edilmiş bir sıra

monoqrafiyalar özünün elmi mənbə zənginliyi ilə seçilir və sonrakı illərdə bu sahənin müxtəlif problemlərinə həsr olunacaq bu səpgili əsərlərin yazılacağına ümid artırdı. M.Məmmədov, Y.Babayev və T.Cavadovun müəllifliyi ilə çap olunmuş "Pedaqoji mühit və uşaq ədəbiyyatı" (1992) adlanan tədqiqat əsəri tarixilik baxımından öz elmi dəyəri ilə diqqətimizi cəlb edir. Bu monoqrafik əsərdə XIX yüzilliyin sonu və XX yüzilliyin ilk illərində yaranmış Azərbaycan milli uşaq ədəbiyyatının təşəkkülü və mərhələli inkişaf tarixi arxiv materiallarından gətirilmiş faktlar əsasında geniş şərh edilmiş, əsasən maarifçilik illərində xüsusi əhəmiyyətə malik olan, bu zəruri sahənin inkişafına güclü təsir göstərən əsas qaynaqlar, şifahi xalq ədəbiyyatı və klassik ədəbiyyatla sintezli yaradıcılıq əlaqəsi araşdırılmış, daha mütərəqqi mahiyyət kəsb edən dünya uşaq ədəbiyyatının dilimizə tərcüməsinin milli uşaq ədəbiyyatımıza təsiri və ədəbi əlaqələr prosesi diqqətlə nəzərdən keçirilmiş, həmçinin, milli uşaq ədəbiyyatımızın genişlənən mövzu dairəsi və onun ideya-bədii məziyyətləri, zəngin obrazlar aləmi, müxtəlif janrların zəruri xüsusiyyətləri və digər amillər təhlilə cəlb edilmişdir.

XXI əsrin ilk iki onilliyində uşaq ədəbiyyatı tarixinə və mərhələli inkişaf dövrlərinə həsr olunmuş elmi-nəzəri monoqrafiyaları apasdırdıqda tədqiqatçı alim F.Əsgərlinin elmi yaradıcılığı daha çox diqqəti cəlb edir. Onun Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan görkəmli ədəbi nümayəndələrin yaradıcılığına və bu zəruri sahənin mərhələli inkişaf tarixinə həsr etdiyi bir sıra əsərləri – "Sənətkarın uşaq dünyası" (2003), "Ömrün sözü, sözün ömrü" (2008), "Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mərhələli inkişafı" (2009), "Uşaq ədəbiyyatı: qarşılıqlı yaradıcılıq qaynaqları" (2010), "Bədii təhlil və ədəbi tənqid" (2010), "Sehrli dünyanın memarı" (2012) və digər monoqrafiyaları, uşaq ədəbiyyatının ən zəruri problemlərinə həsr olunmuş "Ədəbi düşüncələr" (2004) və "Problemlər, düşüncələr" (2012) adlı elmi məqalələrdən ibarət topluları xüsusi vurğulamaq yerinə düşərdi. Azərbaycan milli uşaq ədəbiyyatının təşəkkül tapdığı dövrdən bu günümüzdə qədər geniş əhatə olunmuş "Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mərhələli inkişafı" monoqrafiyası faktlara və elmi mənbələrə istinad edilməklə ətraflı şərh olunmuşdur. Monoqrafiya girişdən, beş fəsildən və nəticədən ibarətdir. Fəsillər aşağıdakı mövzuları əhatə edir: "Milli uşaq ədəbiyyatımızın təşəkkülü və maarifçilik dövrü inkişafı", "Azərbaycan sovet ədəbiyyatının təşəkkülü və təzadlı inkişaf yolu (1920-1950-ci illər)", "Müasir ədəbi prosesdə yeni problematika və ideya istiqamətləri" (1960-1980-ci illər)", "Müstəqillik illərində milli uşaq ədəbiyyatında bədii forma axtarırları", "Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafında ədəbi

əlaqələrin və bədii tərcümənin rolu".

Bu geniş əhatəli elmi monoqrafiyada Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ilk təşəkkülündən başlamış XXI əsrin ikinci onilliyinə qədər olan mərhələli inkişaf prosesi mövcud elmi mənbələrə birbaşa istinad edilməklə ətraflı şərh edilmişdir. Tədqiqatçı milli uşaq ədəbiyyatımızın təşəkkül tarixini dərinlənən araşdırıb elmi-nəzəri mənbələrə əsaslanaraq qeyd edir: "...müxtəlif dövrlərdə yaradılmış ümumi ədəbiyyatla milli uşaq ədəbiyyatı arasında sərhəd qoymaq bir qədər mümkünsüz olur və bəzən tədqiqatçıda belə bir nəticə çıxarmaq istəyi oyanır ki, müstəqil şəkildə yaranıb inkişaf etmiş Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yaşı 150 il deyil, bəlkə də 800-1000 ildir. Lakin bu zəngin sahəyə elmi baxımdan yanaşdıqda aydın olur ki, klassik ədəbiyyatda mövcud olan hər bir ədəbi nümunə parçası özünü bu gün başa düşdüyümüz uşaq ədəbiyyatı ölçüsündə göstərə bilmir".

Müəllifin "Uşaq ədəbiyyatı: qarşılıqlı yaradıcılıq qaynaqları" adlı əsəri də öz elmi dəyəri ilə diqqəti cəlb edir. "Xalq folklorunda sirli məqamlar – ədəbiyyatda bir mənbə kimi" adlanan birinci fəsil maraqlı doğuran elmi-nəzəri mülahizələrlə olduqca zəngindir. Dünya elm aləminin nümayəndələri – C.Frezer, C.Viko, S.Tokarev, V.Propp, Y.V.Çəmənzəminli, M.Təhmasib və digər təfəkkür sahiblərinin fikirlərinə istinad edilmiş, yazılı ədəbiyyatın əvəzsiz yaradıcılıq mənbəyi sayılan xalq folklorunun tədqiq olunması və o cümlədən, əsatir, əfsanə və rəvayətlərin, nağıl və dastanların milli uşaq ədəbiyyatının yeni istiqamətli inkişafında zəruri əhəmiyyəti qeyd olunmaqla bir sıra dünya uşaq ədəbiyyatı ilə

sintezli yaradıcılıq imkanlarının yetərli sayda uyğun misallarla tədqiq edilməsi monoqrafiyanın ən üstün cəhətlərindən biridir.

Məlumdur ki, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı qarşılıqlı yaradıcılıq qaynaqları üzərində inkişaf etmiş, müxtəlif bədii mənbələrdən qidalanmış, mahir klassik söz sərraflarının əsərləri müstəvisində zəngin mərhələlərdən keçmiş, ən nəhayət, dünya ədəbiyyatını zənginləşdirməklə yanaşı, həmçinin, onların yaradıcılıq motivlərindən də yaradıcı şəkildə bəhrələnmişdir. Bu baxımdan, tədqiqatçı F.Əsgərli həm klassik ədəbiyyatda folklor motivli uşaq oxusu nümunələrini araşdırmış, həm də XIX əsrin sonu, XX əsrin ilk iki onilliyində milli uşaq ədəbiyyatında müxtəlif ədəbi qaynaqlara nüfuz etməyə çalışmışdır. O cümlədən, sovet dövründə yaranmış uşaq ədəbiyyatına müxtəlif ədəbi mənbələrin hansı yolla təsir etməsinin, bu və ya digər baxımdan yeni istiqamətdə inkişaf etməsinin səbəblərini diqqətlə araşdırmışdır. Müəllif XX əsrin 60-80-ci illərində və müstəqillik dövründə folklor motivlərindən qida almış müxtəlif janrlı və yeni mövzu-ideya istiqamətli uşaq ədəbiyyatımızı geniş analitik təhlilə cəlb etmiş və son nəticədə isə araya gətirdiyi fikrini inandırıcı ifadələrlə bitirməyə üstünlük vermişdir. Müəllif yazır: “Milli uşaq ədəbiyyatımızın gələcək inkişafı və bu sahəyə ciddi münasibət bəslənilməsi naminə fikrimizi nikbin notla tamam-lamağa daha çox üstünlük veririk. Tədqiqatımızın nəticəsi də bizə belə bir fikrə gəlməyə imkan yaradır ki, əgər zəngin tutumlu ədəbi mənbələrimiz mövcuddursa, deməli, müxtəlif janrda

orijinal milli uşaq ədəbiyyatımızın yaranması və inkişafı labüddür...”.

Apardığımız tədqiqatın son nəticəsi bizə belə bir fikrə gəlməyə geniş imkan yaradır deyək ki, şifahi xalq ədəbiyyatımızın və qədim tarixə malik olan klassik ədəbi nümunələrimizin tükənməz zənginliyi, milli uşaq ədəbiyyatımızın bu günə kimi yaşayan uşaq ədəbi mühiti və ardıcılıqla davam edən mərhələli inkişafı bu sahənin daha da zənginləşəcəyini özündə ehtiva edir.

Pespublikamızın Prezidenti, Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan yazıçılarının X qurultayındakı böyük məna kəsb edən çıxışında demişdir: “Bizim iqtisadi potensialımız olduğu kimi, bir potensialımız da – intellektual potensialımız da vardır. Bizim mədəni potensialımız - ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz intellektual potensialımızın əsasını təşkil edir”.

Müəllifin “Sehrli dünyanın memarı” adlı monoqrafiyası görkəmli uşaq yazıçısı Zahid Xəlilin yaradıcılığına həsr edilmişdir. Əsər səkkiz fəsildən ibarətdir və hər bir fəsildə yazıçının müxtəlif janrda yaratdığı əsərləri geniş təhlilə cəlb edilmişdir. “Uşaqları söz sehrinə salan şair” adlanan I fəsildə qələm sahibinin XX əsrin 60-cı illərindən bu günə qədər qələmə aldığı uşaq şeirlərinin sənətkarlıq xüsusiyyətləri açılmış, ayrı-ayrı mövzular müstəvisində elmi-nəzəri fikirlər öz əksini tapmışdır. Onun çap etdirdiyi “Uçan çıraqlar”, “Mən rəngləri tanıyıram”, “Quşlar, quşlar...”, “Torağaylar oxuyur” və digər kitablarına daxil edilmiş uşaq şeirləri poeziyanın ideya-poetik ənənələrinin, onun başlıca xüsusiyyətlərinin, mövzu, üslub-forma və ya janr

müxtəlifliyinin uşaq ədəbiyyatının bugünkü və gələcək inkişafı üçün zəruri stimul yaradır. Təhlilə cəlb edilən müxtəlif mövzulu şeirlərin lirik-poetik təsvirinə xüsusi önəm verən tədqiqatçı kiçik yaşlı oxucuları öz ardınca aparan şairin poetik məharətinin gizli sirlərini açmışdır. Müəllif birinci fəslin sonunda fikrini belə tamamlayır: “...Zahid Xəlilin uşaq şeir yaradıcılığında özünü göstərən müxtəlif cəhətlər müəllifin geniş bədii-estetik diapazonu malik bir qələm sahibi olduğundan xəbər verir. Onun şeir kitablarında həm folklor ənənələrinə, klassik sənətkarlarımızın yaradıcılıq yolunun davamına, həm də müasir Qərbi Avropa ədəbi ənənələrinin izlərinə rast gəlmək mümkündür. Şairin qələmindən çıxan hər bir poetik misra balaca oxucuları düşündürür, onların əqli və bədii-estetik zövqünün formalaşmasına xidmət edir”.

Monoqrafiyanın sonrakı ardıcıl verilmiş – “Həm də böyüklərin həmdəmi”, “Uşaq şeiri musiqi qanadlarında”, “Milli uşaq nəsrinin novatoru”, “Milli uşaq ədəbiyyatımızda ilk macərə roman janrı”, “Uşaq dramaturgiyasının inkişafında fəaliyyəti”, “Qarşılıqlı ədəbi əlaqələrin, bədii tərcümənin inkişafında rolu”, “Azərbaycan-rus ədəbi tənqidi bədii yaradıcılığı haqqında” fəsillərində Zahid Xəlilin müxtəlif janrda qələmə aldığı zəngin motivli bədii irsinin poetik incəlikləri elmi-nəzəri baxımdan geniş araşdırılmış, onun əzəmətli ilhamı, yaradıcı xəyalı ilə bitkinləşən yaradıcılıq uğurlarının sirlərinin bunda olduğu qənaətinə gəlinmişdir.

Gənc tədqiqatçı A.Cəfərovanın “Rafiq Yusifoğlu lirikasının sənətkarlıq

xüsusiyyətləri” (2006) adlı monoqrafiyası tanınmış uşaq şairi R.Yusifovunun bədii yaradıcılığını tam şəkildə əhatə edir. Bu əsərdə şairin sənətə və real həyata sənətkar baxışları, uşaq ədəbiyyatına olan münasibəti, məhəbbət və ictimai-siyasi lirikası və fəlsəfi fikirləri özündə əks etdirən lirik poeziyası, şeirlərinin bədii xüsusiyyətləri, vəzn və qafiyə sistemi, bədii üslubu, dili və sair məsələlər öz geniş əksini tapmışdır. Müəllif şairin yaradıcılığını araşdıraraq doğru-düzgün təsnifatını verir: “R.Yusifovunun şeir yaradıcılığı, hər şeydən əvvəl, iki qola ayrılır: uşaqlar üçün yazılan şeirlər və böyüklər üçün yazılan şeirlər. Onun yaradıcılığında bu qollar ümumi ədəbiyyat nəhrini zənginləşdirən eyni həcmli, eyni əhəmiyyətli çaylara bənzəyir. Şair bu sahələrin hər ikisində eyni dərəcədə məsuliyyətlə çalışır. Ümumiyyətlə, onun bu bölgü barədə öz qənaəti var”.

Tədqiqatçı G.Almaz “Rafiq Yusifovun poeziyasında sənətkarlıq axtarışları” (2013) adlı iri həcmli monoqrafiyası (5) ilə şairin bütün yaradıcılığını tam genişliyi ilə əhatə etmişdir. Dörd fəsildən, on beş yarım bölmədən ibarət olan bu əsərdə şairin şeir yaradıcılığı ayrı-ayrı mövzular üzrə təhlil edilmiş, toxunulan müxtəlif motivlər araşdırılmışdır. Bu əsərin “Uşaq dünyasının sehrli memarı” yığcam yarım bölməsində şairin bu sahənin mahir yaradıcılarından biri olduğu önə çəkilir, uşaqlar üçün yazdığı əsərlər tək-cə bir yarım bölmədə deyil, fəsillərin digər yarım bölmələrində də təhlil olunur. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, şairin təhlil olunan ümumi ədəbiyyatlarının yaradıcılıq laboratoriyası

İçərisində bir növ əriyib gedir. Monoqrafiyanın fəsilərini diqqətlə araşdırarkən bizdə belə bir elmi-nəzəri təsəvvür yaranır ki, görkəmli uşaq şairi, “Göyərçin” uşaq jurnalının baş redaktoru R. Yusifoglu biz bildiyimiz kimi heç də Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının deyil, ümumi ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndələrindən biridir. Özünün bədii yaradıcılığı ilə görkəmli uşaq şairi kimi tanınmış, yetərli sayda uşaq şeir kitabları çap etdirmiş bu tanınmış sənətkarın sırf uşaq şairi qismində yığcam göstərilməsi heç də məqbul sayıla bilməz. Bütün bunları isə şairin uşaq yaradıcılığı haqqında qələm sahiblərinin – tanınmış şair, yazıçı, ədəbiyyatşünas-tənqidçilərin yazdıqları məqalələr də sübuta yetirir. Əsərin müəllifi özü də hətta bunu ayrılıqda qeyd etməyi özünə borc bilir: “...60-a yaxın kitab müəllifi, ali məktəb tələbələri və orta məktəb şagirdləri üçün yazılmış bir sıra dərslərin müəllifi, alim, şair, ədəbiyyatşünas, filologiya elmləri doktoru, professor Rafiq Yusifoglu'nun uşaq ədəbiyyatında rolu böyükdür. Hələ gənc ikən ədəbi mühitdə imzası tanınmış, maraqlı yazıları ilə tənqidçilərin və ədəbiyyatşünasların diqqətini cəlb etmiş Rafiq müəllimin uşaq ədəbiyyatı sahəsində kifayət qədər uğurları vardır. Hal-hazırda “Göyərçin” uşaq jurnalının baş redaktoru vəzifəsində çalışır...”

Bütün bunlardan sonra şairin uşaq yaradıcılığına iri həcmli monoqrafiyada bircə yarım bölmənin həsr edilməsi məntiqli görünür və onun bu sahədəki böyük istedad və zəhmət hesabına ərsəyə gətirdiyi tükənməz uşaq yaradıcılığının üzərinə istər-istəməz kölgə salınır.

Bəzi hallarda milli uşaq

ədəbiyyatının inkişafına təkan verə biləcək bir sıra məqalələr bu zəruri sahəyə müəyyən qədər öz müsbət təsirini göstərə bilmişdir. Ayrı-ayrı fərdi mülahizələr, elmi-nəzəri fikirlər irəli sürən məqalə və araşdırma müəllifləri bu dövrə – müstəqillik illərinə uyğun əsərlər yaratmaq tələblərini irəli sürmüş, milli uşaq ədəbiyyatına, elmi-nəzəri ədəbiyyatlara istinad etməklə və bədii sözə dəyər verməklə kiçik yaşlı uşaqların etik-estetik, əxlaqi-mənəvi tərbiyəsi məsələsinin daha zəruri, önəmli olduğunu nəzərə çatdırmışlar. Çünki milli uşaq ədəbiyyatı bu mütərəqqi dövr üçün zəruri bir mənbə olmaqla yanaşı həm estetik, həm ideya-siyasi, həm əxlaqi, həm şüurlu nizam-intizam, həm ekoloji, həm də mənəvi tərbiyə baxımından köklü didaktik əsaslara malik olması elmi-nəzəri ədəbiyyatların obyektiv və yeni mühitə uyğun şərh edilməsini, həmçinin, milli uşaq ədəbiyyatının daha vacibliyini və müasir dövrə, müstəqillik əldə etmiş azad dövlətimizin yeni müasir ideologiyasını, demokratik prinsiplərə uyğun gələn yeni yönümlü inkişafını tələb edirdi.

Müstəqillik illərində yazılmış uşaq ədəbiyyatı məsələlərinə həsr olunmuş müxtəlif mövzulu elmi məqalələrin hamısına eyni prizmadan yanaşsaq, obyektiv fikir söyləməkdən uzaq olarıq. Müxtəlif məqsədlə yazılmış bu məqalələri bir-bir araşdırdıqca və təhlil etdikcə qarşıya qoyulmuş problemlərə fərqli yanaşmalara rast gəlirik. Elə məqalələrlə rastlaşırıq ki, tədqiqə-təhlilə cəlb edilmiş uşaq ədəbiyyatı problemlərinin spesifik həllinə və bu zəruri sahənin gələcək inkişafına müsbət təsir göstərən nəzəri məsələlərə daha

geniş yer verilmişdir. Bəzi məqalələr isə bu və ya digər qələm sahiblərinin əsərlərinə verilmiş rəy təəssüratı yaratmaq gücündədir. Digərləri isə yalnız elmi konfranslarda çıxış etmək xatirinə və ya uşaq ədəbiyyatı problemlərinə həsr olunmuş dissertasiya müdafiəsi üçün tələb olunan məqalələrdən ibarətdir. Elə məqalələrə də rast gəlirik ki, artıq müdafiə edilmiş dissertasiyalardan çıxarış qismində elmi konfranslarda çıxış etmək üçün istifadə olunmuşdur. Əlbəttə, biz bu məqalələrin elmi-nəzəri səviyyəsinə diqqətlə yanaşmağa və obyektiv təhlil etməyə çalışacağıq.

Müxtəlif janrlı xalq folklor nümunələri uşaq ədəbiyyatının inkişafında əsas yaradıcılıq mənbəyi olduğuna görə, bu sahənin tətbiqinə həsr edilmiş məqalələrə daha çox fikir verilmişdir. Uşaq ədəbiyyatı yaradıcılığının spesifik cəhətlərindən biri onun yüksək fantaziyaya malik olması və kiçik yaşlı oxucuları öz təsiri altına almasıdır ki, bunun da əsas mənbəyi istifadə olunan zəngin folklor motivləri ilə sıx surətdə bağlıdır. Tədqiqatçılar öz məqalələrində bu təsir qüvvəsinin müxtəlif janrlı uşaq ədəbiyyatının inkişafındakı zəruri rolunun mahiyyətini açmağa çalışmışlar. F.Əsgərlinin “Folklor və uşaq şeir yaradıcılığı” adlı məqaləsində XX əsrin 70-90-cı illərində müxtəlif poeziya ustaları (M. Dilbazi, T. Elçin, X. Əlibəyli, İ. Tapdıq, T. Mütəllibov, Z. Xəlil və sair) tərəfindən yaradılmış folklor motivli uşaq şeirləri geniş təhlilə cəlb edilmiş, bu illərin uşaq şeir yaradıcılığında folklorun bir mənbə kimi rolu misallarla əsaslandırılmışdır (21, s.84-97). Müəllif məqaləni bu sonluqla bitirir: “Belə ki,

bədii fikrin, bütün məcaz növləri və poetik fiqurların ilk mənbəyi folklor sayılır. Bunu dərinədən duyan sənətkarlar öz yaradıcılığında bu xəzinədən istifadə etmiş, ölməz əsərlər yaratmışlar. Duyumdan məhrum olan diletantlar isə saysız-hesabsız misraları ağ kağız üzərinə düzsələr də, uşaqların qəlbinə yol tapa bilməmiş, unudularaq ədəbi səhnədən uzaqlaşmışlar...”

Gənc tədqiqatçı Aynur Xəlilova “Uşaq folkloru: problemlər, mülahizələr” adlı məqaləsində (62) bu zəngin sahənin milli uşaq ədəbiyyatının inkişafında zəruri əhəmiyyətini önə çəkir, daha çox maraq doğuran elmi mülahizələr irəli sürərək bu mənbənin vacibliyini xüsusi olaraq qeyd edir. Həmçinin, kiçik yaşlı uşaqlar üçün “Tutu” nəşriyyatı tərəfindən seriya şəklində buraxılan “Sehrli nağıllar” kitabının nəşrinə haqlı olaraq öz iradəni bildirərək, kitabın həcm baxımından kiçik yaşlı oxucuların yaş mərhələsinə uyğun gəlmədiyini, burada yer almış bir sıra rəsmlərin məzmunla əlaqəsi olmadığını, onların yaşı ilə həmahənglik təşkil etmədiyini xüsusi olaraq qeyd edir. Bir məsələni də vurğulamağı lazım bilir ki: “Müşahidə olunan digər məqam isə bəzi rəsmlərdə öz əksini tapmış “obrazlar”ın antropoloji quruluş baxımından tipik azərbaycanlıya qətiyyətlə aidiyyətinin olmaması və ya bənzərsizliyidir. Əslində isə millətin tarixi, mənəvi-mədəni keçmişi ilə bağlı olduğundan folklor mətnləri ilə əlaqəli rəsmlərdə hər bir detala xüsusi həssaslıqla yanaşılmalı, təsvirlərdə millətə xas olan fərdi cizgilər mütləq şəkildə öz əksini tapmalıdır. Çünki bu rəsmlər tarixi keçmişimiz və əcdadlarımız haqqında da

təsəvvür formalaşdırır”.

Tədqiqatçı bu məqaləsində uşaq folkloru nümunələrinin vizual təqdimatı məsələsinə kompleks yanaşmanın zəruriliyini qeyd edir və bu problemin həllində dövlət nəzarəti və qayğısının olmasının vacibliyini xüsusi vurğulayır. Müəllif bu məqalənin sonluğunda belə yekun nəticəyə gəlir ki: “...genetikası etibarilə folklor xəzinəsinə söykənən, klassik mədəni irsdən rişələnən, təxminən, XX əsrin sonuncu rübündən sistemli və məqsədyönlü xarakter qazanan, XX yüzillikdə isə ədəbi-bədii yaradıcılığın hər üç sahəsini (poeziya, nəsr və dramaturgiya) və müxtəlif janrları əhatələməklə daha geniş bir çərçivədə davam etdirilən Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında uşaq folklorundan yararlanmaya xüsusi əhəmiyyət verilməlidir”.

Məqalə müəllifi milli uşaq yaradıcılığında folklor motivlərindən düzgün istifadə edilməsinin vacibliyini gündəmə gətirir və uşaq anlamına uyğun gələn bütün bu zəngin motivlərin gənc nəslin mənəvi-əxlaqi və estetik tərbiyəsində əsas rolunun zəruriliyini xüsusi olaraq qeyd edir.

Uşaq şairi, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor R.Yusifovlu “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yaranmasında varislik prinsipi” adlı məqaləsində uşaq ədəbiyyatımızın zəngin ənənə üzərində ardıcıl inkişaf etdiyini, bədii yaradıcılıq baxımından bir-birinə müsbət təsir göstərdiyini, bunun nəticəsində də çağdaş uşaq ədəbiyyatının kiçik yaşlı oxucuları təmini imkanlarının artdığını vurğulayır və onu da təəssüflə qeyd edir ki, istedadlı qələm sahiblərimiz uşaq ədəbiyyatına gəlməyi özünə ar bilir, onu zəruri ədəbiyyat hesab etmir, ümumi

ədəbiyyata daha çox meyl edir, lakin milli uşaq ədəbiyyatının strateji zəruri sənət sahəsi və dövlət səviyyəli əhəmiyyətə malik bir ədəbiyyat olduğu, gələcək sağlam gənc nəslin yetişməsi üçün bu ədəbiyyatın qarşısında müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcək yaradıcısı, qurucusu olan insan tərbiyəsi kimi mühüm, çətin və şərəfli bir vəzifə dayandığı nədənsə unudulur.

Müəllif bugünün oxucu tələblərinə cavab verən müxtəlif janrlı milli uşaq ədəbiyyatının yaradılması vacibliyini gündəmə gətirərək qeyd edir: “Tarixi dövrün hadisələrini əks etdirən əsərlərlə yanaşı uşağın bugünkü marağını təmin edən bədii əsərlərin yaranmasına böyük ehtiyac var. Əlbəttə, zamanın sınağından çıxmış bədii əsər nümunələri az deyil. Ancaq keçmiş tərbiyə, təlim metodları ilə təhsili irəli aparmaq mümkün olmadığı kimi, həmin əsərlərlə də internet əsri uşağının diqqətini cəlb etmək, ona təsir göstərmək asan məsələ deyil. Elə buna görə də müasir uşağın maraq və tələbatın ödəyə biləcək yeni ədəbi nümunələrin yaranmasına böyük ehtiyac var. Elə əsərlər yazılmalıdır ki, gələcək nəsillərin də diqqətindən kənarda qalmasın. Məhz bu baxımdan deyirik ki, uşaq ədəbiyyatı keçmişin, bu günün və gələcəyin ədəbiyyatı olmalıdır”.

Müəllif məsələyə istedadlı uşaq sənətkarı gözü ilə baxmış və ədəbiyyat nəzəriyyəçisi təfəkkürü ilə yanaşmış, bugünün milli uşaq ədəbiyyatına müasir dövr rakursundan nəzər yetirmiş, bütün qələm sahiblərini bu sahədə ehtiyatlı olmağa səsləmişdir. Onun dövrlə səsləşən haqlı nəzəri fikirlərindən belə bir nəticə çıxara bilirik ki, bu günün müxtəlif janrlı milli uşaq ədəbiyyatını yaratmaq

istəyində olan hər bir şair, yazıçı və dramaturq müasir dövr uşaqlarının bədii-estetik səviyyəsini bir vaxtlar özlərinin mənsub olduqları nəslin anlam səviyyə dərəcəsi ölçüsü ilə eyniləşdirməməli, yaşın azlığını nəzərə almadan daha həssas, daha hazırlıqlı və tələbkar oxucular qarşısına çıxdıqlarını hiss etməli, yeni mövzu-ideya istiqamətli axtarışlara cəhd göstərməli, təkrar motivlərdən birdəfəlik imtina etməlidirlər. Əgər belə olarsa, yaş mərhələsindən asılı olmayaraq uşaqlar üçün yazılan müxtəlif janrlı bütün bədii əsərlər öz oxucusunu tapacaq, həm də milli uşaq ədəbiyyatımız dünya ədəbi arenasına çıxmaq imkanları qazanacaqdır.

R.Yusifovlu “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı: axtarışlar, perspektivlər” adlı məqaləsində bugün yaranacaq milli uşaq ədəbiyyatımızın problemlə məsələlərinin ağırlı yerlərinə toxunmuş, dövrümüz üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən milli uşaq ədəbiyyatını təlim-tərbiyə işindən başı çıxmayan, uşaq xarakter və psixologiyasını dərinləndirən dərk etməyən, poetik zövqü və estetik anlamı diletant səviyyə həcmində olan, uşaq ədəbiyyatı yaradıcılığını asan sahə olduğunu düşünən, lakin bu sferada heç nə əldə edə bilməyən naşı yazarların ümidinə buraxmağa imkan verməməyi ədəbi ictimaiyyətin nəzərinə çatdırır.

Uşaq ədəbiyyatının fəal tədqiqatçısı F.Əsgərlinin son illərdə (2012) qələmə aldığı “Azərbaycan uşaq şeiri və ədəbi tənqid”, “Azərbaycan uşaq nəsr və ədəbi tənqid”, “Azərbaycan uşaq dramaturgiyası və ədəbi tənqid” adlı məqalələrində ilk dəfə olaraq ədəbi tənqidin bu zəruri sahəyə elmi-nəzəri baxımdan yanaşmasına və bədii-estetik dəyərə malik

müxtəlif janrlı uşaq əsərlərinin analitik təhlilinə rast gələ bilirik (27, s.192-256). Müəllif bu dövrə qədər mövcud olan tənqidi məqalələri araşdırmış, uşaq ədəbiyyatına ədəbi tənqidin soyuq münasibətindən söz açmış, M.Cəfər, C.Xəndan, Y.Qarayev, B.Nəbiyev, M.Əlioğlu, R.Rza, Ə.Hüseynov, Z.Xəlil, İ.Motyaşov və digər tənqidçilərin müxtəlif janrlı uşaq ədəbiyyatına verdikləri dəyərlərə obyektiv münasibət bildirərək qeyd etmişdir: “Bəhs etdiyimiz və münasibət bildirdiyimiz, müxtəlif yanaşmalı tənqidi yazılarda deyilən fikirlərin hamısında bəlkə də bir həqiqət işığı görmək mümkündür. Lakin bu işığı gurlaşdırmaq üçün tənqidin mövcud ədəbi prosesə həssas, doğma, qərəzsiz münasibəti olmalı, deyilən hər bir söz və ifadə milli ədəbiyyatımızın inkişafına layiqincə xidmət etməlidir”.

Onun iri həcmli “Uşaq ədəbiyyatında alleqoriya” adlı məqaləsində uşaq ədəbiyyatının təşəkkülündən başlayaraq müasir dövrə qədər yaradılmış müxtəlif janrlı alleqorik milli uşaq əsərləri geniş təhlilə cəlb edilmiş, bu üsulun bədii uşaq yaradıcılığında üstün cəhətləri gətirdiyi misallarla şərh edilmişdir. Müəllif haqlı olaraq qeyd edir ki: “Alleqoriya üsulunun bədii ədəbiyyatda qorunub saxlanması, geniş yayılaraq öz mövqeyini möhkəmlətməsi, həm də getdikcə onun janrlar üzrə təkmilləşməsi, çoxsaylı obrazlarla zənginləşməsi, ədəbi sistem kimi formalaşması ilə əlamətdardır”.

İkinci Beynəlxalq türk xalqları uşaq ədəbiyyatı konqresində (2012) və III Beynəlxalq uşaq ədəbiyyatı simpoziumunda (2016) müxtəlif janrlı Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının problemlə mövzuları üzrə çıxışlar və geniş müzakirələr olmuş,

bu materiallar toplum halında çap edilmişdir. Bu materiallar içərisində elmi-nəzəri baxımdan diqqəti yetərli cəlb edən yeni axtarış istiqamətli müasir uşaq ədəbiyyatı problemlərinə həsr edilmiş diqqəti cəlb edən məqalələr o qədər də çox deyildir. Bu yazıların əksəriyyətində ümumi səslənən fikirlər təkrarçılıqdan uzağa gedə bilmir, hiss olunur ki, müəlliflərin çap olunmuş məqalələrə sayca ehtiyacları olduğundan buna cəhd etmişlər.

Uşaq ədəbiyyatı olduqca diqqət çəkən zəruri bir sahədir və ona görə də dövlət tərəfindən xüsusi qayğı tələb edir. Təşəkkül tapdığı tarixdən bu günə kimi yeni nəslin mənəvi-əxlaqi tərbiyəsində böyük rol oynamış, onların şifahi və yazılı nitqinin formalaşmasında, milli təfəkkürün oyanmasında və bədii-estetik zövqün zənginləşməsində bir mənəvi funksiyasını öz üzərinə götürmüşdür. Ona görə də, bu zəruri sahənin həllinə ehtiyac olan problemlərinin tədqiqi məsələlərinə daha geniş yer verilməlidir. Sadəcə mürəkkəbə doğru inkişaf prosesini geniş şəkildə nəzərə alsaq belə bir fikir söyləmək imkanı əldə edə bilirik ki, əgər ədəbiyyat sözü "ədəb və mərifət" mənasını verirsə və bu proses uşaqların kiçik yaş mərhələsindən başlayırsa, milli uşaq ədəbiyyatının inkişafı həm ümumi ədəbiyyatımızın daha da zənginləşməsinə, həm də oxucu sayının kəmiyyətə daha da artmasına səbəb ola bilər.

Aparığımız tədqiqatın son nəticəsi bizə belə bir fikrə gəlməyə geniş imkan yaradır deyək ki, şifahi xalq ədəbiyyatımızın və qədim tarixə malik olan klassik ədəbi nümunələrimizin tükənməz zənginliyi, milli uşaq

ədəbiyyatımızın bu günə kimi yaşayan uşaq ədəbi mühiti və ardıcılıqla davam edən mərhələli inkişafı bu sahənin daha da zənginləşəcəyini özündə ehtiva edir.

Pespublikamızın Prezidenti, Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan yazıçılarının X qurultayındakı böyük məna kəsb edən çıxışında demişdir: "Bizim iqtisadi potensialımız olduğu kimi, bir potensialımız da – intellektual potensialımız da vardır. Bizim mənəvi potensialımız - ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz intellektual potensialımızın əsasını təşkil edir. Bunu yaradanlar vardır. Bunu yaradanlar bizim xalqın dahi insanlarıdır. Onlar bəşər mədəniyyətinin əsrlərdən əsrlərə zənginləşdirən əsərləri ilə Azərbaycanın böyük intellektual potensialını, mülkiyyətini yaradıblar".

Tədqiqatçı Aysel Xəlilovanın tanınmış uşaq yazıçısı, forma və məzmun orijinallığı ilə seçilən Q.İsabəylinin yaradıcılığına həsr etdiyi "Qəşəm İsabəyli" monoqrafiyası (2011) elmi üslubuna və maraqlı ifadə tərzinə, həmçinin, şeir və nəsr əsərlərinin obyektiv analitik təhlilinə görə diqqət çəkir. Müəllif təkcə şairin əsərlərini mübaligə müstəvisində tərif etmir, həm də onlara tənqidi münasibət bəsləyir. Məsələn, yazıçı təhkiyəsinin gözəlliyindən söz açan müəllif bəzi hallarda isə onun uğurlu olmadığı qənaətinə də gəlir. O yazır: "Yazıçı təhkiyəsi hər yerdə belə şirin və gözəldir. Xəlqi və axıcıdır. Lakin oxucu uşaq əhvalatları görmək istəyir. Bəzən yazıçı daha çox əhvalatı danışmaq xatirinə onların çoxunu özü nəql edir ki, bu da heç də həmişə uğur gətirmir".

Tədqiqatın ən maraqlı cəhətlərindən biri də tanınmış qələm sahiblərinin,

yazıçı, şair və ədəbiyyatşünas-tənqidçilərin – Ə.Babayeva, M.İsmayıl, Z.Xəlil, Ə.OI, M.Namaz, R.Yusifovlu, F.Əsgərli və digər qələm sahiblərinin Q.İsabəylinin müxtəlif janrlı əsərlərinin elmi-nəzəri baxımdan təhlillər əsasında və yanlışlıq olmadan verdikləri obyektiv dəyərlərdir. Tədqiqatdakı təhlillərdən də göründüyü kimi, qələm sahibinin "Balaca, bapbalaca", "Torağaylar", "Əkil-Bəkil", "Üüü...", "Nənəm təkti", "Samur at minir", "Elnur, Əkil və onların başına gələnlər" və sair nəsr əsərlərinin, şeir və poemalarının müasir milli uşaq ədəbiyyatının yeni mövzu-ideya istiqamətində inkişafına güclü təsir göstərməsinə bir stimül yaratması şübhə doğurmur və mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əsgərli F. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mərhələli inkişafı. – Bakı, ADPU-nun nəşri, 2009, s.31-32.
2. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı. – 2 cildə "Elm və təhsil". Bakı, 2016.
3. Azərbaycan yazıçılarının X qurultayı. Bakı, 1998.
4. Günel A. "Rafiq Yusifovlu poeziyasında sənətkarlıq axtarırları". Bakı, 2013.
5. Məmmədov M.Babayev Y., Cavadov T. "Pedaqoji mühit və uşaq ədəbiyyatı". Bakı, "Maarif", 1992.
6. Əsgərli F. "Uşaq ədəbiyyatı: qarşılıqlı yaradıcılıq qaynaqları". Bakı, ADPU, 2010.

8. Cəfərova A. "Rafiq Yusifovlu lirikasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri". Bakı, 2006.

9. Xəlilova A. "Qəşəm İsabəyli". Bakı, "Şirvanşər", 201.

XÜLASƏ

Bu məqalədə müstəqilliyimizin ilk illərində milli uşaq ədəbiyyatımızın inkişafından bəhs edən monoqrafik əsərlərin yazılmaması və ardıcıl çap olunmamasının bir sıra zəruri problemlərindən, XXI əsrin ilk iki onilliyində milli uşaq ədəbiyyatı tarixinə və mərhələli inkişaf dövrlərinə həsr olunmuş elmi-nəzəri monoqrafiyalarından bəhs edilir.

РЕЗЮМЕ

В этой статье говорится о некоторых важных проблемах не написания монографических произведений, в которых говорится о нашей национальной детской литературе и их непоследовательной печати в ранних годах независимости научно-теоретических монографиях, которые посвящены историю и поэтическим периодам развития национальной детской литературы в двух ранних декадах XXI века.

SUMMARY

In this article is talked about some important problems of not writing of monographic works in which talked about our national juvenile literature and its not consistent print in the early years of independence and about scientific and theoretical monographs which are dedicated to history and phased development periods of the national juvenile literature in the early two decade of XXI century.